

ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ ЯК БАЛАНС ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ)

Єфіменко Владислав Сергійович,

аспірант третього року навчання кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-3475-6263

Стаття присвячена висвітленню питання про роль та значення принципу субсидіарності як сучасного принципу, що допомагає забезпечувати взаємодію між інституціями різного рівня в складних ієрархічних системах, в тому числі, міжнародних або наднаціональних. Особливого значення набуває висвітлення принципу субсидіарності через його роль в соціальній доктрині католицької церкви, яка вплинула на формування та просування фундаментальних думок з організації діяльності церкви і, як результат, на погляди щодо сучасної та прогресивної організації відносин між інституціями, організаціями, групами в межах держави, так і організації відносин між державами або державами та наднаціональними інституціями на міжнародному рівні, в основі чого були покладені думки про соціальну справедливість та свободу щодо самостійного вирішення певних питань на локальному рівні. Стаття досліджує основні положення, які встановлюють та регулюють принцип субсидіарності в Європейському Союзі як наднаціонального утворення в аспекті широкого масиву розуміння сучасними вченими принципу субсидіарності як частини складного механізму взаємодії суб'єктів у горизонтальних та вертикальних відносинах. Для проведення аналізу поняття «принципу субсидіарності», стаття окреслює декілька підходів до його визначення та розуміння сучасними вітчизняними та закордонними вченими. Крім того, у статті звертається увага на розуміння цього поняття через вимір справедливості, гармонізації інтересів та досягнення суспільного блага при його застосуванні у глобальних наднаціональних утвореннях, в основі чого покладено питання розподілу компетенцій. Звертаючи увагу читачів та дослідників на означене питання, стаття наголошує на важливості розуміння фундаментальних ідей та концепцій, які покладені в основу сучасних принципів адміністративного права, їх генезу та вплив на процеси державотворення та питання розподілу компетенцій в ієрархії суб'єктів різного рівня (в даному випадку - принципу субсидіарності), які, в свою чергу, активно впливають на взаємовідносини в суспільстві, та як результат, на подальший розвиток і потенційне вдосконалення їх взаємодії.

Ключові слова: принцип субсидіарності, принципи права, Європейський Союз, Європейська спільнота, справедливість, баланс взаємодії, ієрархія інституцій.

Yefimenko Vladyslav. Principle of subsidiary as a balance of interactions between institutions (on the example of the European Union)

The article is devoted to highlighting the role and significance of the principle of subsidiarity as a modern principle that helps to ensure interactions and relations between institutions of different levels in complex hierarchical systems, including international or supranational ones. The coverage of the principle of subsidiarity is of particular importance due to its role in the social doctrine of the Catholic Church, which influenced the formation and promotion of fundamental ideas on the organization of church activities and, as a result, views on the modern and progressive organization of relations between institutions, organizations and groups within the state, as well as the organization of relations between states or between states and supranational institutions at the international level, which was based on the ideas of social justice and freedom to independently solve certain issues at the local level. The article examines the main provisions that establish and regulate the principle of subsidiarity within the European Union as a supranational entity in the aspect of a wide range of approaches of the modern scientists to the principle of subsidiarity as part of a complex mechanism of interaction of subjects within the horizontal and the vertical relations. In order to analyze the concept of the principle of subsidiarity, the article outlines several approaches to its definition and understanding by modern domestic and foreign

scientists. In addition, the article draws attention to the understanding of this concept through the dimension of justice, harmonization of interests and the achievement of the "public good" when it is applied in global supranational entities, which is based on the issuance of the distribution of powers or competences. Drawing the attention of readers and researchers to this issue, the article emphasizes the importance of understanding of the fundamental ideas and concepts that form the basis of modern principles of administrative law, their genesis and their influence on the processes of state formation and concept of the distribution of competences in the hierarchy of institutions of different levels (in this case - the principle of subsidiarity), which, in turn, actively influence a lot of relations in the society, and as a result, the further development and potential improvement of the interactions.

Key words: *principle of subsidiarity, principles of law, European Union, European Community, justice, balance of interactions, hierarchy of institutions.*

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України, безповоротного обрання Україною європейського шляху розвитку та європейських цінностей, вкрай важливим постає питання аналізу тих принципів, стандартів та ідей, які виступають базисом для існування Європейської Спільноти, з метою їх подальшої інтеграції в Українському суспільстві. Одним із таких визначальних принципів є принцип субсидіарності. Проте, перед проведенням аналізу імплементації та методики застосування принципу субсидіарності в межах такого наднаціонального утворення як Європейський Союз, вкрай визначальним буде звернути увагу на нього через історичну ретроспективу і систему, в якій його було започатковано і для якої він, в результаті, набрав фундаментального значення. Мова йде про католицьку церкву XIX-XX ст. як складну ієрархічну систему та про її соціальну доктрину.

Рушієм для формування думок про принцип субсидіарності та подальшого його розвитку були ідеї та роботи представників духовенства, в тому числі, самих Пап Римських.

Так, вперше ідею субсидіарності запровадив німецький мислитель та єпископ Вільгельм Еммануїл фон Кеттелер ще у XIX ст., коли займався дослідженням способів взаємодії між інституціями та організаціями в системі католицької церкви, висловлюючи своє бачення про застосування субсидіарності ще й для ефективного урядування на рівні держави, обґрунтовуючи концепцію «соціальної держави», що має піклуватись про загальні проблеми суспільства. За його визначенням «субсидіарної взаємодії» передбачається, що вища інституція не повинна свавільно втручатися у всі суспільні питання та вирішувати

будь-які проблеми на центральному рівні. Це має бути покладено на локальні інституції, групи тощо, адже останні перебувають на рівні проблем і питань, з якими вони безпосередньо стикаються та специфіку чи проблематику яких вони мають краще розуміти для найбільш ефективного вирішення цих питань чи проблем. Центральний же рівень чи вища інституція має споглядати та контролювати ефективно вирішення проблем локальними інституціями, не втручаючись в цей процес. Втручання ж допускається лише в особливому випадку, а саме тоді, коли локальні інституції не здатні самостійно і ефективно досягти певного результату чи виконати задачу [1, с. 78].

Таким чином, Вільгельм Еммануїл фон Кеттелер вперше висловив концепцію субсидіарності та поняття «субсидіарна взаємодія», яка передбачає делегування повноважень нижчестоячим інституціям з вищого рівня та заборону свавільного втручання в їх справи вищою установою, що має бути однією з особливостей «соціальної держави», яка виходить із принципу поваги до усіх суб'єктів системи, широкого кола свободи в їх діяльності і в той же момент, забезпечення підтримки від вищої інституції лише у виключних випадках.

Ідея субсидіарності вже не один раз розвивалася та розширялася протягом XX століття архієпископами католицької церкви через публікацію так званих Енциклік, які мають форму офіційного документу та є одночасно посланнями Пап до представників католицької церкви і вірян, положень якої останні мають дотримуватися. Одним із таких наступників ідей фон Кеттелера був Папа Римський Пій XI, який у 1931 р. випустив у світ свою Енцикліку

"Quadragesimo Anno". Звертаючи увагу до принципу субсидіарності в Енцикліці, Пій XI наголосив на тому, що будь-яка влада є (має бути) за своєю природою субсидіарною, і, що важливо для нашого дослідження, вказав що лише субсидіарність здатна забезпечувати досконалий баланс взаємодії між інституціями [2].

Як можна побачити, ідеї Папи Римського Пія XI є прогресивними та фундаментальними на свій час, адже в той період активно формувались тоталітарні режими, проти яких висловився Пій XI у своїй Енцикліці. Виходячи з його позиції, тоталітарні режими, де завжди присутній високий рівень централізації влади та практично необмеженими можливостями втручання у діяльність суб'єктів будь-якого рівня їх ієрархічної системи, принцип субсидіарності не здатен взагалі існувати, а баланс взаємодії суб'єктів повністю руйнується, адже присутня нічим не обмежена влада центрального суб'єкту (в даному випадку - правлячої партії), а тому і забезпечення концепції «соціальної держави» з повагою до свободи і широким спектром самостійності у своїй діяльності, також є неможливим.

Оглянувши вище витoki принципу субсидіарності і розуміючи його основоположне значення для функціонування прогресивних систем в умовах сьогодення, слухним буде звернутися до декількох підходів до його визначення вже сучасними вченими, правниками та адміністративістами XXI ст., адже правова доктрина також має неабиякий вплив на розвиток нормотворчості через перенесення і адаптацію концепцій на практичну діяльність, в тому числі, на взаємодію інституцій складних ієрархічних систем.

Так, професор І.А. Грицяк у своєму дисертаційному дослідженні під назвою «Розвиток європейського управління в контексті впливу на державне управління в Україні» як раз торкнувся принципу субсидіарності як принципу, що відповідає за взаємодію суб'єктів. За роботою пана Грицяка, принцип субсидіарності можна поставити на один щабель разом з такими принципами як децентралізація та деконцентрація, які першочергово направлені на забезпечення регулювання компетенцій між регіональними та місце-

вими рівнями адміністрування у Європейській спільноті. За визначенням професора, принцип субсидіарності «є частиною складного методу координації політики Європейського Союзу та інституцій європейської спільноти» [3, с. 16].

Цікаву думку висловив пан І. Є. Ліннан, який розглядає принцип субсидіарності як етичний принцип. Головна ж мета його полягає в тому, щоб в тій чи іншій системі інституцій нижчестоящим суб'єктам чи групам людей надавалася можливість бути визнаними вищестоячими, більш потужними суб'єктами [4, с. 403]. Такий підхід також нерозривно пов'язаний із балансом взаємодії суб'єктів та концепцією «соціальної держави», адже заперечує узурпацію та централізацію влади, вкладаючи у категорію «визнання» можливість надання певного рівня свободи діяти самостійно.

Литовська дослідниця Вірджинія Кондратьєне вказує на «соціологічну» природу принципу субсидіарності. Нею зазначено, що принцип забезпечує гармонізацію інтересів суб'єктів. Крім цього, він виступає інструментом, який об'єднує природні права людини та соціальні чи суспільні інтереси, і пов'язаний із встановленням компетенцій між суб'єктами різного рівня [5, с. 53]. «Гармонізація інтересів» суб'єктів, про яку говорить пані Кондратьєне, та «баланс взаємодії» суб'єктів також дуже схожі між собою категорії, адже певною мірою втілюють в собі поняття «компромісу» в інтересах, взаємодії, правовідносинах суб'єктів тієї чи іншої системи, який має базуватись на принципах справедливості та свободи у прийнятті рішень, що активно застосовується у західних прогресивних країнах.

За позицією італійського судді Сабіно Кассесе, принцип субсидіарності в сучасних міжнародних системах визначає відносини національного та наднаціонального рівнів. Більше того, принцип забезпечує «непряме регулювання» або ж «непрямий вплив» вищого суб'єкту на нижчий при їх взаємодії [6, с. 14]. Регулювання є непрямим, виходячи із обмежень, на яких базується сама ідея субсидіарності та про які було вказано вище. А саме, що першочергово питання і задачі має вирішувати нижчестоячий суб'єкт, а вищестоячий «втрути-

тись» в це питання лише за неможливості його ефективного виконання нижчестоящим суб'єктом на його локальному рівні, але лише у такому випадку і як виключення. Саме на цьому підході і побудовані сучасні міжнародні організації, адже країни-члени таких організацій є самостійними суверенними державами, які на національному рівні мають користуватися широким спектром свободи. Міжнародні інституції, членами якої вони є, виступають здебільшого в якості спостерігачів, і мають часто консультативну роль щодо реалізації якихось завдань, або ж, за нагальної потреби і якщо така процедура встановлена міжнародною системою, можуть приймати рішення на наднаціональному рівні з подальшим їх впливом на національний рівень окремих країн-членів, надавати чи передавати ресурси для допомоги у вирішенні питань тощо.

Розглянувши підходи сучасних вчених до принципу субсидіарності та його визначальну роль у регулюванні балансу взаємодії суб'єктів ієрархічних систем, принагідно звернутися до його застосування і впровадженні в міжнародних системах на прикладі Європейського Союзу.

Основними актами Європейського Союзу виступають Договір про функціонування Європейського Союзу та Договір про Європейський Союз. Договір про Європейський Союз надає перелік наднаціональних інституцій Європейського Союзу, а також вказує на фундаментальні, базові засади, ідеї та принципи, згідно яких має проводитись політика та діяльність у різних галузях інституціями та державами-членами Європейського Союзу. Цей акт в самому тексті закріплює і принцип субсидіарності.

Договір про Європейський Союз (також відомий як Маастрихтський договір) в статті п'ятій вказує так звану «тріаду» центральних принципів, на яких базується діяльність Європейського Союзу. До цих трьох принципів входять принцип наділення компетенцією (що за своєю сутністю є делегуванням), принцип субсидіарності та принцип пропорційності, які є взаємодоповнюючими у взаємодії та функціонуванні наднаціональних інституцій, органів та держав-членів.

Частина третя статті 5 Договору про Європейський Союз присвячена саме

принципу субсидіарності. Виходячи зі змісту статті, принцип субсидіарності встановлює, що в Європейському Союзі відбувається розподіл компетенцій між суб'єктами цієї складної ієрархічної системи на конкретно-визначені сфери регулювання. Дані сфери (і, одночасно, компетенцій суб'єктів у цих сферах регулювання) розділені на виключні та невиключні (це відомі як «спільні») сфери регулювання. В системі Європейського Союзу саме сфери регулювання чи впливу останнього є головним «мірилом» цього розподілу, де відправна точка в розподілі починається з наднаціонального рівня і виключних компетенцій Європейського Союзу. Вказану думку підтверджує одне з словосполучень в тексті даної статті: «... Союз в сферах, які не належать до його виключної компетенції...» [7]. Вираз подібного характеру наводить на думку про певну «надлишковість» тих компетенцій, які є спільними для Європейського Союзу та країн-членів та тих, які підпадають суто під регулювання країн-членів. Проте, дане твердження не є вже таким прозорим та простим, адже відповідно до базису функціонування Європейського Союзу, першочерговим джерелом наднаціональних компетенцій є компетенції його країн-членів, які вони добровільно передали Європейському Союзу у конкретно визначених («виключних») сферах. Тож, більш слушно розглядати розподіл компетенцій в цій системі не безпосередньо в тому вигляді, в якому вона вже наразі функціонує, але і враховувати той стан, який мав місце попередньо до її формування та як один стан системи змінився іншим.

Для глибшого розуміння, варто проводити дослідження починаючи із «надаючого суб'єкта», який до передання компетенцій володів усією їх повнотою, мав вплив на всі можливі сфери діяльності та існував як один окремий суб'єкт, і до створення того суб'єкта, кому ці компетенції в подальшому будуть частково надані - «отримуючого суб'єкта». Враховуючи саме такий підхід до досліджуваного питання, виходить що цей процес відбувався шляхом встановлення та закріплення в основоположних актах Європейського Союзу (Маастрихтському Договорі та Договорі про функціонування Європейського Союзу)

компетенцій за наднаціональним та національними рівнями. Таким чином, сторони даних договорів, а саме країни-члени як «надаючі суб'єкти» здійснили передавання певних компетенцій Європейському Союзу, як наднаціональному утворенню, та які стали «виключними» та основними в системі адміністрування Європейського Союзу. За собою країни-члени залишили ті компетенції, які визначили як спільними для обох рівнів та ті, які залишились поза межами «виключної» компетенції інституцій Європейського Союзу. Такий розподіл, в свою чергу, сформував баланс взаємодії суб'єктів наднаціонального та національного рівнів, що базується на розподілі компетенцій між ними, а тому і «впливу» одного рівня на інший.

При цьому, першочергова роль діяти у «невиключних» компетенціях є у країн-членів, а інституції Європейського Союзу можуть надавати необхідну підтримку національному рівню. Основною вимогою для можливості «втручання» у компетенції національного рівня є та, коли публічні або приватні суб'єкти країн-членів у своїх компетенціях не можуть «достатнім чином» реалізувати чи досягнути під час своєї діяльності цілей Європейського Союзу на своєму «центральному, регіональному або місцевому» рівнях, а також, якщо цілі та передбачувані для їх досягнення дії можуть бути більш ефективно досягнуті на наднаціональному рівні, беручи до уваги їх наслідки [7]. Але у «виключних» компетенціях не передбачено черговості у діях суб'єктів, адже діяти може тільки наднаціональний рівень.

Таким чином, із розглянутої частини третьої статті 5 Договору про Європейський Союз вбачається, що принцип субсидіарності в межах системи взаємовідносин наднаціонального та національного рівнів у Європейському Союзі забезпечує реалізацію компетенцій відповідними рівнями суб'єктів шляхом обмеження втручання наднаціонального рівня у компетенції національних рівнів у випадках коли національні органи або громадяни країн-членів на своєму локальному рівні здатні самостійно забезпечити ефективну реалізацію своїх компетенцій, які направлені на досягнення цілей Європейського Союзу, що, в свою чергу, і є фундаментом

балансу взаємодії суб'єктів у цьому міжнародному утворенні.

Крім того, певні особливості застосування принципу субсидіарності визначені не лише Договором про Європейський Союз, а й додатково розтлумачені юрисконсультом Європейського суду з прав людини. У своєму листі «Доповнення до Інтерлакену», що був написаний після проведення Конференції Високих Договірних Сторін, яка була проведена в місті Інтерлакен у 2001 році, юрисконсульт звертає увагу на принцип субсидіарності в системі захисту прав людини Європейської конвенції з прав людини, проводячи його порівняння із застосування в системі Європейського Союзу.

Згідно позиції юрисконсульта, принцип субсидіарності в зазначених системах неоднаково застосовується, адже природа цих систем різна. В системі Європейського Союзу, принцип іноді називають як «конкурентна субсидіарність» чи «конкуруюча субсидіарність», що, в свою чергу, виражено через конкурування суб'єктів на підставі розподілу компетенцій за сферами впливу різних рівнів – наднаціонального та національного (центрального, регіонального та місцевого тощо). За позицією юрисконсульта, це було зумовлено правовою природою системи Європейського Союзу, який за своєю структурою є «квазі-державною інституційною системою», яка регулюється за допомогою адміністративної діяльності інституцій наднаціонального рівня та національних суб'єктів країн-членів, які знаходяться під прямою дією актів Європейського Союзу та прецедентного права Суду справедливості Європейського Союзу, що передбачає взаємну інтегрованість суб'єктів. Даний підхід відрізняється від розуміння принципу субсидіарності в системі захисту прав людини Ради Європи, де принцип відомий як «підтримуюча субсидіарність», що закріплює за Європейським судом з прав людини його основну в більшій мірі як наглядову, а не законотворчу чи адміністративну по відношенню до країн-підписантів Європейської конвенції з прав людини [8, с. 2]. Першочергова та ключова роль із захисту прав людини в даній системі та обрання конкретних способів їх захисту залишається за державами на їх національному рівні,

де вони використовують широке поле свободи вибору в реалізації цієї задачі. Суд, як наднаціональна інституція, лише при неможливості ефективного захисту прав людини на національному рівні, в разі звернення до нього скаргником вже після проходження усіх доступних засобів захисту на національному рівні, може приймати рішення про допуск та розгляд справи і вимагати відновлення порушеного права. Проте, суд ніяк не може рекомендувати чи вказувати державам щодо конкретних способів впровадження системи захисту прав людини на їх національному рівні. Таким чином, принцип субсидіарності розподілив компетенції у системі захисту прав людини Ради Європи між наднаціональним та національним рівнями з високою повагою до свободи та суверенітету держав, що зумовлено, як було вказано юрисконсультом, природою даної системи, на відміну від Європейського Союзу, в якому законодавчі компетенції та компетенції з адміністрування певних сфер розподілені між наднаціональними та національними інституціями, що формує умовну «конкуренцію» між цими компетенціями, яка знову таки, забезпечує баланс взаємодії між рівнями.

Продовжуючи тему Європейського Союзу, варто вказати що принцип субсидіарності ще регулюється «Протоколом про застосування принципів субсидіарності та пропорційності» від 2 жовтня 1997 року. Цікавим є той факт, що обов'язок з дотримання даного протоколу покладено на парламенти країн-членів Європейського Союзу [7]. Подібне твердження нашої думки, що країни-члени в ролі їх національних парламентів ще на етапі розробки концепції наднаціональної системи Європейського Союзу розуміли фундаментальне значення субсидіарності, в результаті чого і вирішили закріпити такий «нагляд» за собою, а не за наднаціональним рівнем, за яким закріплена велика частина компетенцій. Така думка підтверджується і самим «Протоколом про застосування принципів субсидіарності та пропорційності», адже в ньому ще у преамбулі вказується, що Високі Договірні Сторони прагнуть забезпечити «суворого дотримання і послідовного виконання» цих принципів усіма інституціями та визначити

«критерії їхнього застосування». Ідеєю ж даного протоколу є встановлення такої політики, згідно якої «рішення мають прийматися якомога ближче до громадян» Європейського Союзу [9]. Таке твердження повністю відповідає концепції принципу субсидіарності, адже згідно принципу, має бути забезпечене надання якнайбільшої свободи і незалежності у прийнятті рішень найбільш нижчим, локальними суб'єктам у вертикальних правовідносинах.

Якщо ж говорити про мету, з якою було запроваджено принцип субсидіарності в системі інституцій Європейського Союзу, то її можна визначити із самого тексту розглядуваного протоколу, а саме – «збереження інституційної рівноваги» між суб'єктами [9]. Це аргументовано тим, що Європейський Союз, як утворення зі складною системою інституцій законодавчої, виконавчої та судової влади, має на меті забезпечити збереження пропорційної та справедливої системи стримувань і противаг, у відповідності до сучасних демократичних цінностей. Таким чином, інституційна рівновага або ж той самий баланс взаємодії суб'єктів і запроваджені з метою уникнення грубої централізованої системи влади та задля функціонування системи, де компетенції між органами, інституціями чи групами розподілені справедливо, що вказує на рівне ставлення і повагу до суб'єктів наднаціонального рівня, так і до суб'єктів національного рівня.

Виходячи із проведеного аналізу, можна констатувати, що принцип субсидіарності дійсно відіграє визначальну роль в сучасних міжнародних системах, які керуються демократичними принципами і мають складну ієрархію суб'єктів. Неабияке значення має і факт походження принципу із соціального вчення католицької церкви, де велика увага приділена ідеям щодо справедливості, гуманізму та значенню «соціальної держави». В XX та XXI століттях означені ідеї були активно впроваджені та застосовані демократичними державами і в подальшому у системах наднаціонального рівня, що наразі виражається через розподіл компетенцій між суб'єктами наднаціонального та національного рівня таким чином, щоб першочергова роль та широка сво-

бода в діяльності була надана найнижчим або локальним інституціям, групам, органам в частині вирішення своїх локальних питань і завдань, що і можна назвати

вираженням через принцип субсидіарності «балансом взаємодії» суб'єктів, який базується на справедливості та рівності усіх учасників системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мацелюх І.А. Принцип субсидіарності в соціальній доктрині католицької церкви. *Соціальне право*. 2020. № 1. С. 77-83.
2. Pius XI. *Quadragesimo Anno*. Vatican, May 15, 1931. *Libreria Editrice Vaticana*: веб-сайт. URL: https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html (дата звернення: 14.10.2022).
3. Грицяк А.І. Розвиток європейського управління в контексті впливу на державне управління в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 25.00.01. Київ, 2006. 30 с.
4. Linnan I.E. Subsidiarity, Collegiality, Catholic Diversity and their Relevance to Apostolic Visitations. *The Jurist*. 1989. № 49. P. 399-403.
5. Kondratiene V. Aspects of Legislative Governance of a State: the Principle of Subsidiarity as a Tool for Local Governance Consolidation. *Socialiniai tyrimai*. 2012. № 3. P. 53-61.
6. Cassese S. Subsidiarity: a two-sided coin? *Dialogue between judges*. "Implementation of the judgments of the European Court of Human Rights: a shared judicial responsibility?" : матеріали сем., 31 січня 2015 р., м. Страсбург : Рада Європи, 2015. С. 11-18.
7. Консолідована версія Договору про Європейський Союз : від 26 жовтня 2012 р. № С 326/13. *Official Journal of the European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 17.10.2022).
8. Jurisconsult. Interlaken Follow-Up. Principle of Subsidiarity. *European Court of Human Rights*. 2010. P. 1-17. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/2010_Interlaken_Follow-up_ENG.pdf (дата звернення: 19.10.2022).
9. Протокол про застосування принципу субсидіарності та пропорційності : від 16 січня 2004 р. № С 310/207. *Official Journal of the European Union*. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/protocol_no_2_on_the_application_of_the_principles_of_subsidiarity_and_proportionality_dec2004_en.pdf (дата звернення: 19.10.2022).

REFERENCES:

1. Matseliuh, I.A. (2020). Pryntsyp subsydiarnosti v socialjnii doktryni katolytsjkoj tserkvy [Principle of subsidiarity in the social doctrine of the Catholic Church]. *Sotsialjne pravo – Social law*, 1, 77-83 [in Ukrainian].
2. Pius XI. (1931). *Quadragesimo Anno*. *Libreria Editrice Vaticana*. Retrieved from https://www.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html
3. Hrytsiak, I.A. (2006). Rozvytok yevropeiskoho upravlinnia v konteksti vplyvu na derzhavne upravlinnia v Ukraini. [Development of european management in the context of influence on public administration in Ukraine]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Natsionalna Akademiia Derzhavnoho Upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy - National academy of public administration under the President of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
4. Linnan, I.E. (1989). Subsidiarity, Collegiality, Catholic Diversity and their Relevance to Apostolic Visitations. *The Jurist*, 49, 399-403.
5. Kondratiene, V. (2012). Aspects of Legislative Governance of a State: the Principle of Subsidiarity as a Tool for Local Governance Consolidation. *Socialiniai tyrimai - Social Research*, 3, 53-61.
6. Cassese, S. (2015). Subsidiarity: a two-sided coin? Proceedings of the Seminar: *Dialogue between judges*. "Implementation of the judgments of the European Court of Human Rights: a shared judicial responsibility?". (pp. 11-18). Strasbourg: Council of Europe.

7. Consolidated Version Of The Treaty On European Union. (2012). *Official Journal of the European Union*, C 326/13. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF

8. Jurisconsult. (2010). Interlaken Follow-Up. Principle of Subsidiarity. *European Court of Human Rights*, Note by the Jurisconsult, 1-17. Retrieved from https://www.echr.coe.int/Documents/2010_Interlaken_Follow-up_ENG.pdf

9. Protocol on the principle of subsidiarity and proportionality. (2004). *Official Journal of the European Union*, C 310/207. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/protocol_no_2_on_the_application_of_the_principles_of_sub subsidiarity_and_proportionality_dec2004_en.pdf